

A FILOZÓFIA ELSŐ CSÓKJA: FERENCZI SÁNDOR

G. F. (Mena) Mitrano^a

Az ember sohasem vallhatja be, ha valakit szeret. E vallomás titka az egyetlen igaz és örökkévaló szeretet életelve. Az első csók ebben az értelemben filozófiai alapelv – új világ eredete – abszolút kronológia kezdete – az énhez fűző szüntelen erősödő kötelék megfonódása. Ki ne szeretné a filozófiát, amelynek csírája az első csók?

Novalis, *Filozófiai írások*

Engem egy érzelmi állapotnak a társas világ egy alakzatával való összekapcsolásának feladata foglalkoztat.

John Forrester, „*Irigység, igazságosság és pszichoanalízis*”

Mit csinálsz tehát a filozófiával? Hová fogsz fordulni, ha ezeket a kérdéseket nem lehet eldönteni? ... mielőtt kellő gyakorlatra tettél volna szert, Szókratész – próbálad meghatározni a Szépet, az Igazságot, a Jót és az ideák mindegyikét.

Platón, *Parmenidész*^b

Bevezetés

Klinikai naplója elején Ferenczi Sándor magyar pszichoanalitikus feleleveníti azt az incidenst, ami kiváltotta Freudnak a „csóktechnikáról” szóló dühös levelét.^c Miután Ferenczi bevezette a relaxációs technikát (az analitikus passzivitását), egyik betege, akire Dm.-ként utal és aki Clara Thompsonnal azonos, mint írja, „passzivitásomnak »engedelmeskedve« egyre több szabadságot engedélyezett magának, alkalmanként még meg is csókol”.^d A beteg azután ter-

^a Az írást a szerző kéziratban bocsátotta rendelkezésünkre (A szerk.)

^b Kövendi Dénes fordítása (*Platón II.*, Európa Könyvkiadó, Bp., 1984, 826.) (A ford.)

^c A teljes levelet magyarul lásd *Freud/Ferenczi Levelezés* III/2. köt., 290-292. (A ford.)

^d Ferenczi S. (1996): *Klinikai napló 1932* továbbiakban KN. 34. A szerző jegyzeteit lásd a tanulmány végén (A szerk.).

jeszteni kezdte az újságot az analitikus közösségben: „Annyiszor csókolhatom meg Ferenczi papát, ahányszor csak akarom” (KN 34.). Freud a csókot a zendülés jelének vette: egy önálló pszichoanalitikus avantgárd káprázata jelent meg szemei előtt, legragyogóbb tanítványával az élen. Következésképpen figyelmeztetett az efféle vezetők végzetére: „Nincs olyan forradalmár, akit egy még radikálisabb el nem tüntetne a színről.” (Freud Ferenczihez 1931. december 13.). Mégis, a naplóban, a csók Ferenczi mint analitikus kudarcának mutatkozik. Minthogy a beteget, akitől kapta, gyermekként „féktelen apja szexuálisan zaklatta” (KN 34.), az apa érzéketlenségét nyilvánvalóan az analitikus hamis és erőltetett passzivitásával párosítva (*Fühlllosigkeit*) a csábítási jelenetet játszotta el.

Abbéli törekvésében, hogy megoldja a komoly megértés nélkül dolgozó analitikus problémáját, amerikai betegével, Elizabeth Severnnel Ferenczi 1932-ben eljutott a kölcsönös analízis radikális kísérletéig, következképpen a pszichoanalitikus közösség kegyeiből való kihullásig.¹ Tanítványa bánásmódját a technikával Freud egyre inkább regresszív ön-száműzetésnek látta „az álomsziget[re], ahol a fantáziája gyermekeivel él” (idézi Dupont 13.). Végül reménytelenül lemondott róla: „Többé már nem hiszek abban, hogy helyesbíti önmagát, amint én egy nemzedékkel korábban helyesbítettem magam” (idézi Dupont 14.).

1896-ban Freud a csábításelmélet feladásával helyesbítette önmagát, mert az a pszichoanalízis akkor bimbózó diszciplínájának idő előtti hervadásával fenyegetett. A kezdeti időszakban az apa-lánya páros példázta társas kötelék alapján egy agresszor, egy perverz apa feltételezése a pszichoanalízist önállótlanabbá tette, és alárendelte az erőszak diskurzusának. Elméleti megalapozásként egy nyomasztó apa feltételezése nagy valószínűséggel a meg-nem-különböztetés tudománytalan örvényébe sodorta volna a diszciplínát, beszippantva az egybe a sokféleséget. Freud egy levelében megdöbbenve jegyzi meg, hogy a csábítási elméletnek azt kellene megerősítenie, hogy minden apa perverz, beleértve a sajátját is. Hasonló dilemmával találta magát szemben, mint a fiatal Szókratész a *Parmenidészben*: egy módszerben megszerzett gyakorlat nélkül – a Parmenidészben ez a dialektikus módszer – következtetéseket levonni az alakok elhamarkodott definiálásában azt eredményezi, hogy megszűnik az Ideák közvetítőképesége a dolgok osztályozására, elhatárolásukra őket alakjuktól, és ami még fontosabb, tanításukra és továbbadásukra. Freud helyesbítette önmagát; a pszichoanalízist más diszciplínáktól, különösen a társadalomelmélettől elkülönítve kezelte azáltal, hogy elvetette a csábításelméletet és kidolgozta a képzelet elméletét.

Ferenczi kísérlete, éppúgy, mint ahogy egy generációval korábban a csábításelmélet, veszélyeztette, hogy a diszciplína megálljon a maga lábán. Ezt az elgondolást visszhangozzák Ferenczi kritikusai, amikor „jelentős határsértéseit” emlegetik (Maroda 117.). Tény, hogy a magyar pszichoanalitikus áttörte a határokat, és új, bizonytalan területre merészkedett abbéli törekvésében, hogy újrarajzolja az emberi szubjektumot, amit sajnálatos módon két szélsőség

– egyrészt az úr és a szolga közti hegeli nyelvzavar, másrészt a halálösztön csalfa horizontja – között ragadt meg.

Ahogy maga Ferenczi megjegyzi *Naplójában*, rábukkanva valami „metafizikai”-ra, elmozdult a tisztán pszichológiától a „szubsztanciális” felé. A kölcsönös analízis lényege az analitikus analizált feletti hatalmának dekonstruálása volt, hogy az analitikus is megtapasztalhassa a szorult helyzetben lévő szubjektum pozícióját, és így jobban legyen képes segíteni. A kölcsönös analízissel való kísérletezés vezette el Ferenczit analitikus folyamatban zajló emlékezeti munka újradefiniálásához az analitikustól a beteghez vezető intellektuális erő passzázsaként. A gyógyítás a létezés meggyengült hitelességének följavítását jelenti azáltal, hogy visszaadja a betegnek elorzott intellektusát. Az analitikus folyamat célja tehát kettős: miközben biztosítania kell a beteg hozzáférést az elsődleges traumatikus eseményhez (emlékezés), helyre kell igazítania az elsovdadt ön-hitelesítést, egy hűvös és távoli szimulákrumra redukált vagyok-ot. Az analitikus folyamat diszciplínákat keresztül metsző munkává változik azáltal, hogy meglehetősen túllépi a pszichoanalízis határait, átgyűrűzve abba, amit Novalis filozófiának nevezett: „egy mindent átható eszmébe – amely minden irányban taszít bennünket belül” (Novalis 48.).

Előbb-utóbb Ferenczi kommentátorai rákényszerültek arra, hogy hangot adjanak zavarodottságuknak „a szeretetkúrában vetett naiv hite” miatt (Maroda 127.). Amint azt Lewis Aron megjegyzi, némely analitikus számára „Ferenczi még ma sem annyira a hiteles kölcsönösség kiterjesztett eszméjének kiötlője, hanem inkább egy túlzott, naiv és külön elképzelése a szereteten keresztüli gyógyításról, ami saját infantilis szükséglete, és tagadja az agresszió egyetemes motívumának erejét” (Aron 1998, 17.). A megújulás, amelyben Ferenczinek az utóbbi években része volt, cikkek egész sorát termelte ki, amelyek munkásságának klinikai aspektusát hasznosnak értékelik.² Az alábbi olvasatban más szögből szándékozom Ferenczit láttatni, és körvonalazni hozzájárulását a modernista kultúrához. Ebből a látószögből a freudi technikai kifejezések elhagyása bizonytalanabb, zavarba ejtő változataikért – mint a libidóé és a vágyé a szeretetért és a szükségletért – azt jelzi, hogy a pszichoanalízisben való hitét nem rángathatjuk elő a pszichoanalízis hatalmától való lenyűgözöttségéből; a társadalmi igazságtalanság problémáját a nyelvben és a gondolkodásban helyezük el.

Ferenczi hátországa és az amerikai beteg

1932. január 17-én Ferenczi naplójába R. N.-nel végzett analízisének kudarcát jegyezte be. Ezekkel a kezdőbetűkkel Ferenczi az amerikai Elizabeth Severn nevét kódolta, aki Leota Brownként látta meg a napvilágot 1879-ben, egy középnyugati kisvárosban. Christopher Fortune „korai amerikai laikus analitikusnak” tartotta őt (106, 6. jegyzet). Viharos élete epizódjai: a gyermekkorát